

Social ethics, Respect for others and Human dignity in Quranic sources and Razavi's character

Tayebeh zareie^{1*}

¹ 1. Assistant Professor, Department of Education, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran

Article information	ABSTRACT
Article type: Research Paper KEYWORDS: Social ethics, Respect, Human dignity, Quranic sources, Razavi's character. Received: 2025/07/30 Accepted: 2025/09/06 *Corresponding author: tayebeh.zareie@iau.ac.ir How to cite this paper: zareie, T. (2025). Social ethics, Respect for others and Human dignity in Quranic sources and Razavi's character. <i>Interdisciplinary Studies of the Quran and Theology</i>. 3(2): 155-170.	Respect, meaning valuing the personality, rights, and respecting the values and beliefs of others, is an important matter for having healthy interpersonal relationships and personal growth. Today, with the expansion of human communication in various aspects, it is more necessary than ever to pay attention to it as a social ethic and to preserve human dignity. The Holy Quran considers man a creature with respect and dignity, who must preserve their respect and dignity in his behavior and dealings with others. What is important in preserving and observing human respect and dignity is paying attention to the revealed sources, namely the verses of the Quran and the lives of the infallible, including Imam Reza (AS), as valuable and practical sources in this field. This research, using a library method and a descriptive-analytical approach, based on Quranic and narrational sources and findings of related research, has examined the necessity of social ethics of respect for others and preserving human dignity from the perspective of the Quran and the Razavi life. After examining the subject, the findings and results showed that, based on the verses of the Quran and the revealed life of Imam Reza (AS), matters such as "appropriate behavior with younger children and children, greeting and shaking hands with others, respecting slaves and subordinates, sitting at the same table with servants and the public, avoiding harsh words and hurting others, respecting parents, spouses and children, respecting neighbors and honoring and respecting the elderly" are among the most important factors of social ethics of respect and human dignity.
DOI: 10.22034/isqt.2025.15345.1049	

اخلاق اجتماعی احترام به دیگران و کرامت انسانی در منابع قرآنی و سیره رضوی

طیبه زارعی^۱

۱- استادیار گروه معارف، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: علمی پژوهشی	احترام به معنای ارزش گذاری برای شخصیت، حقوق و محترم شمردن ارزش ها و عقاید دیگران از امور مهم برای داشتن روابط سالم بین فردی و رشد شخصی است که امروزه با گسترش ارتباطات انسانی در جنبه های مختلف ضرورت توجه به آن به عنوان یک اخلاق اجتماعی و حفظ کرامت انسانی بیش از گذشته لازم است. قرآن کریم انسان را آفریده ای با احترام و کرامت می داند که در رفتار و برخورد با دیگران باید احترام و کرامت آنان را حفظ گرداند. آنچه در حفظ و رعایت احترام و کرامت انسانی مهم است توجه به منابع وحیانی یعنی آیات قرآن و سیره معصومین از جمله امام رضا (ع) به عنوان منابع ارزشمند و کاربردی در این زمینه است. این پژوهش با روش کتابخانه ای و با رویکرد توصیفی- تحلیلی با استناد به منابع قرآنی و روایی و یافته های پژوهش های مرتبط به بررسی ضرورت اخلاق اجتماعی احترام به دیگران و حفظ کرامت انسانی از دیدگاه قرآن و سیره رضوی پرداخته است. پس از بررسی موضوع یافته ها و نتایج نشان داد براساس آیات قرآن و سیره وحیانی امام رضا (ع) اموری چون «رفتار مناسب با کوچکترها و اطفال، سلام و مصافحه با دیگران، احترام به غلامان و زیردستان، قرار گرفتن با خادمان و عموم بر سر یک سفره، پرهیز از زخم زبان و رنجاندن دیگران، احترام به پدر و مادر، همسر و فرزندان، احترام همسایگان و تکریم و نکوداشت سالمندان» از جمله مهمترین عوامل اخلاق اجتماعی احترام و کرامت انسانی هستند.
واژگان کلیدی: اخلاق اجتماعی، احترام، کرامت انسانی، منابع قرآنی، سیره رضوی	
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۰۸	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۱۵	
* پست الکترونیکی نویسنده مسئول: tayebbeh.zareie@iau.ac.ir	
ارجاع: زارعی، ط. ۱۴۰۴، اخلاق اجتماعی احترام به دیگران و کرامت انسانی در منابع قرآنی و سیره رضوی، دوفصلنامه بین رشته ای قرآن و الهیات، ۳(۲)، ۱۵۵-۱۷۰.	

۱- مقدمه

در میان موجودات و آفریده‌های خداوند، انسان موجودی محترم، با فضیلت و با کرامت است که تکریم و برتری او بر سایر موجودات به صراحت در قرآن (اسراء: ۷۰) بیان شده و لازمه فلاح و سعادت جامعه، اخلاقی رفتار نمودن افراد آن است (آرین‌پور و محرابی، ۱۳۹۴). براین اساس از مهمترین محورها در تربیت الهی و رسیدن انسان به هدف آفرینش و کسب سعادت و قرب الهی، توجه به حفظ الاق اجتماعی احترام به دیگران و بزرگداشت کرامت نفس و رفتار انسانی است که در تمام شئون سبک زندگی باید این احساس خودارزشمندی و مکرم بودن ایجاد گردد (نجفی و متقی، ۱۳۸۹: ۷۳-۷۲) و با تقویت خوبی‌ها و نکوهش زشتی‌ها، تکریم شخصیت مخاطبان انسانی همراه با بهبود وضعیت اخلاق اجتماعی فراهم گردد. علاوه بر این در ارتباطات اجتماعی داشتن محاسن اخلاقی، رعایت آداب معاشرت و حفظ حقوق دیگران، توجه به اتحاد و انسجام و دوری از اختلاف و نفاق که به عنوان عناصر نشان دهنده اهمیت قرآن به اجتماع است (جوادی آملی، ۱۳۹۷: ۴/ ۱۴۸) حفظ گردد و بدین ترتیب ارزش‌های معنوی و دینی رشد و تقویت یافته و ارزش‌های ناهنجار سست و تضعیف گردند (برشادی‌پور، ۱۳۹۴: ۶۶).

بی گمان خداوند متعال از میان همه موجودات، انسان را به عنوان «خليفة الله» برگزیده و او را ممتاز و متمایز از سایر آفریده‌ها گردانید. در اهمیت کرامت همین بس که خداوند وحی آسمانی را با صفت کرامت آغاز نموده است (اقرا و ربك الاكرم، علق: ۲) و ملائکه مقرب درگاهش را با عنوان کرامت یاد کرده است (بل عباد المکرمون، انبیاء: ۲۶) و انسان را با وصف کرامت ستوده است (لقد کرما بنی آدم، اسراء: ۷۰) (رحمانی زروندی، ۱۳۸۹: ۳۶) و انسان کریم با دوری کردن از هر پستی و فرومایگی (جوادی آملی، ۱۳۷۲: ۲۲) از دیگران متمایز است که این باعث ارزشمندی و حفظ اخلاق اجتماعی با دیگران زیستن خواهد بود.

نگاه به سیره و روش امام رضا (ع) در دوران زندگی نشان می‌دهد که اخلاقی رفتار نمودن و حفظ احترام و کرامت دیگران همیشه در سخنان و عملکرد ایشان مورد توجه بوده و ایشان همانند رسول پیامبر (ص) با همه متواضعانه سلام و مصافحه داشتند (ابن شهر آشوب، ۱۳۷۹: ۱/ ۱۴۷) و به عموم احترام گذاشته و شخصیت آنان را گرامی می‌داشتند. همچنین الگوی تمام عیار محبت و مهربانی یعنی پیامبر اکرم (ص)، احترام، تکریم و حفظ شخصیت را نسبت به یکدیگر در رابطه با مسلمان و غیر مسلمان رعایت و توصیه می‌نمودند. در زندگی و روش برخورد پیامبر (ص) آمده است که وقتی به اسلام دعوت می‌نمود، طرف مقابل را احترام و نصیحت کرده (فائضی، ۱۳۷۵: ۴۳) و معتقد بود: «لا تحقرن احداً من المسلمين، فان صغیرهم عندالله کبیر» (فائضی و آشتیانی، ۱۳۷۵: ۲۴۴)؛ «هیچ کس از مسلمین را تحقیر نکنید و کوچک شمارید، زیرا مسلمانی که در نظر شما کوچک است، نزد خداوند بزرگ است». علاوه بر این در سخنی دیگر فرمودند: «هنگامی که شخصی برادر مسلمان خود را با واژگان دوستی آمیز خودش مورد احترام قرار داده و غم او را کاهش یا از بین ببرد، مدامی که این ویژگی در او باقی است، مداوم در سایه لطف و رحمت خداوند خواهد بود» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۱۶/ ۸۴).

اخلاق اجتماعی احترام به عنوان یک عنصر نیرومند و اثرگذار در روابط میان افراد و نگرش شخص نسبت به افراد دیگر (احمدی و همکاران، ۱۳۹۹) تأثیر مهمی بر کرامت انسانی، سایر شئون اخلاقی و احساس ارزشمندی افراد دارد؛ زیرا هر انسانی دارای ارزشی نفسانی و احترام شخصی است و اگر این ارزش و کرامت نفسانی و احترام شخصیت او نادیده گرفته شود، احساس کوچکی و خود کم بینی خواهد کرد (احمدی، ۱۳۸۸: ۹۸-۹۷) و عزت نفس او کاهش می‌یابد و توان ایستادگی در مقابل مشکلات را از دست می‌دهد و ممکن است از پیشرفت باز ماند (حکیمی، ۱۳۸۴: ۶۱).

حفظ کرامت و احترام انسان با فطرت انسان سازگار است (امینی، ۱۳۸۴: ۴۷۶) و به همین خاطر امام رضا (ع) نیز در برخورد با انسان‌ها ضمن توجه به اخلاق اجتماعی احترام، حرمت آنان را پاس و هیچ گاه اجازه نمی‌داد ارزش کسی نادیده گرفته شود و شخصیت او کوچک به حساب آید (حکیمی، ۱۳۸۴: ۶۲). در روایات نیز آمده است که ایشان همیشه احترام دیگران را رعایت می‌فرمود و «هرگز اتفاق نیفتاد که در سخن گفتن به کسی جفا کند و یا در گفتگو کلامش را قطع کند، حتی فرصت سخن گفتن به دیگران داده و اگر کسی حاجتی نزد او می‌آورد، در صورت امکان اصلاً او را ناامید نمی‌کرد. در حضور دیگران پای خود را دراز نکرده و تکیه نمی‌داد. هیچ زمان به غلامان و خادمان خود حرف ناسزا و زشت نمی‌گفت و آب دهان خویش را به روی زمین و جلوی کسی نمی‌انداخت و هنگام خندیدن هم قهقهه سر نمی‌داد و برای خندیدن معمولاً تبسم می‌فرمود» (صدوق، ۱۳۷۸: ۱۸۴/۱) بر همین اساس می‌توان گفت که حفظ احترام و شخصیت دیگران نگهداشت کرامت از شاخص‌های مهم اخلاق اجتماعی و برخورد با دیگران در سیره امام رضا (ع) است که می‌تواند به عنوان الگوی رفتاری کاربردی برای جامعه امروز مورد استفاده قرار گیرد و اهمیت و ضرورت این پژوهش برای آن است تا ضمن بازشناسی و تحلیل نکات و عناصر حفظ احترام و نگهداشت کرامت، با بررسی برخی نتایج آن علاوه بر گشایش نگاه جدید به این موضوع در آیات قرآن و سیره رضوی، نوع نگاه و جهان بینی افراد را نسبت به موضوع احترام و حفظ کرامت و آثار آن تغییر و ارتقا بخشد. لذا سوال اصلی پژوهش این است که نقش و جایگاه احترام به دیگران و حفظ کرامت انسانی به عنوان عنصر اساسی در اخلاق اجتماعی در آیات قرآن و تعالیم و آموزه‌های وحیانی امام رضا (ع) چگونه است؟

۲- پیشینه پژوهش

بررسی‌ها نشان می‌دهد اگرچه احترام و حفظ کرامت انسانی مؤلفه مهم در بهبود وضعیت زندگی و تعامل و ارتباط با دیگران است، اما در مورد حفظ این ویژگی اخلاقی به عنوان عناصر اساسی در اخلاق انسانی از نگاه قرآن و سیره رضوی تا کنون پژوهشی انجام نشده است و حداقل پژوهشگر در این رابطه موردی را مشاهده نکرده است. ولی تحقیقاتی که در پیرامون اخلاق و آداب احترام و حفظ کرامت انسانی انجام شده و به مقوله احترام به دیگران پرداخته‌اند انجام شده است که در ادامه برخی از آنان بیان و بررسی می‌شود. زارعی (۱۴۰۳) با بررسی تکریم مهمان در آموزه‌های وحیانی و سیره رضوی که علاوه بر حفظ و گرامیداشت کرامت و شخصیت مهمان رعایت

احترام و محبت و مهربانی در مقابل مهمان و دوری از تکلف در مهمانی از جمله عوامل مهم در تکریم مهمان است. کریمی نیا و همکاران (۱۳۹۹) در مطالعه خود پیرامون ویژگی‌های جامعه اخلاقی از دیدگاه آیت الله جوادی آملی ضمن بررسی اخلاق اجتماعی ایده‌آل و جامعه اخلاقی ایده‌آل دارای ویژگی‌هایی چون اقتصاد اسلامی، وحدت، عدالت محوری، امر به معروف و نهی از منکر، تقوا است. در مطالعه دیگری احمدی و همکاران (۱۳۹۹) با شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر تحمل و احترام به افکار دیگران و اخلاق و ادب در محیط مدارس ابتدایی شهر اسلامشهر به این نتیجه رسیدند که عوامل سازمانی و محیط مدرسه، عوامل خانواده از جمله عوامل مهم اثرگذار بر تحمل و احترام به افکار دیگران و اخلاق و ادب در محیط مدارس هستند. همچنین صالحی ساداتی و جوادی (۱۳۹۷) در مطالعه دیگری پیرامون فلسفه اخلاق استاد جوادی آملی غایت تکامل فرد در اخلاق تکامل جامعه است و حفظ کرامت و احترام دیگران از افعال نیک است باعث بصیرت روزافزون خواهد شد. ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۶) جامعیت اسلام در بررسی اخلاق در سه بعد فردی، اجتماعی و اقتصادی را بررسی و اخلاق الهی بودن امور را محور رسیدن به حیات طیبه دانسته‌اند.

همانطور که بررسی پیشینه نشان می‌دهد به نظر می‌رسد پژوهشی تا کنون به مطالعه و بررسی اخلاق اجتماعی احترام و حفظ کرامت انسانی به عنوان عنصر اساسی در اخلاقیات انسانی با توجه به معارف قرآنی و آموزه‌های وحیانی امام رضا (ع) نپرداخته است و لذا این پژوهش در نظر دارد تا اطلاعاتی هرچند اندک را در این باره در اختیار علاقه‌مندان قرار دهد.

۳- روش پژوهش

روش پژوهش حاضر کتابخانه‌ای با رویکرد توصیفی-تحلیلی است تا به تفصیل در مورد رعایت و حفظ اخلاق اجتماعی احترام و کرامت دیگران در زندگی اجتماعی و رعایت آن‌ها بپردازد. ماهیت تحقیق بنیادی و توسعه‌ای است. تأکید این روش درک مفاهیم و دستورات قرآن و سیره امام رضا (ع) در مورد موضوع نامبرده است. این رویکرد مطالعه به پژوهشگر اجازه می‌دهد تا اطلاعات پیرامون موضوع مدنظر را خلاصه، تحلیل و به صورت کامل توضیح دهد؛ بنابراین پژوهش در دو مرحله انجام شد. مرحله اول گزاره‌های مرتبط با موضوع در منابع مدنظر گزینش و مورد بررسی قرار گرفت و در ادامه با توجه به هدف پژوهش اطلاعات به دست آمده، توصیف، تحلیل و جمع‌بندی شد.

۴. اخلاق اجتماعی احترام در آموزه‌های قرآن و سیره وحیانی امام رضا (ع)

آنچه در این قسمت لازم است توجه به معنی و مفهوم احترام است که این کلمه از واژه‌های غیرمصرح قرآنی است که از ریشه حرم و حرمت گرفته شده و در لغت نامه به معنای بزرگ داشتن و بزرگداشت است (دهخدا، ۱۳۷۳: ۱۰۵۵/۳). حرمت شخص یعنی چیزی که شخص از آن حمایت و دفاع می‌کند. براین اساس کلمه احترام از ریشه «حرم» به معنای چیزی است که هتک آن حلال و جایز نیست (قرشی، ۱۳۷۱: ۱۲۳/۳) و اینکه گفته

می‌شود؛ «المسجد الحرام»، «بیت الله الحرام» و «الشهر الحرام»، همه به این معناست که اینها حدودی دارند و چیزهایی در آنها حرام شده که در غیر آنها حرام نیست (قرشی، ۱۳۷۱: ۳/۱۲۳). کلمه احترام اگرچه به همین صورت در قرآن به کار نرفته است ولی با مصادیق دیگر و اصطلاحات دیگر بسیار به کار رفته است که جنبه‌های متفاوتی از احترام از آن استنباط می‌شود؛ مانند محترم شمردن ماه‌های خاص (بقره: ۱۹۴)، محترم شمردن نفس و جان آدمی (انعام: ۱۵۱). همچنین در سیره رضوی نیز بسیار بر اهمیت خلاق اجتماعی و به ویژه بحث احترام و بزرگداشت شخصیت دیگران تأکید شده است که در ادامه به بررسی تعدادی از مهم‌ترین این موارد پرداخته می‌شود؛

۱-۴- احترام، محبت و مهربانی با کودکان

امام رضا (ع) در حدیثی از پیامبر اکرم (ص) نقل می‌کند که ایشان فرمودند: «احبوا الصبیان و ارحموا مهم»؛ اطفال را دوست بدارید و به آن‌ها مهر بورزید (مجلسی، ۱۴۰۳: ۲۳/۱۱۴) و تأکید بر این داشتند که همواره با اطفال با احترام و ادب رفتار شود. خود ایشان نیز همیشه فرزند خویش را با کنیه صدا می‌زدند (شیخ صدوق، ۱۴۰۴: ۲/۵۹۶)؛ و همیشه می‌فرمودند: «وَقَرُّوا كِبَارَكُمْ وَارْحَمُوا صِغَارَكُمْ وَصَلُّوا اَرْحَامَكُمْ؛ احترام بزرگترهائیتان را نگه دارید و با کوچکترها مهربان باشید و صله رحم نمایید» (شیخ صدوق، ۱۳۸۵: ۲/۲۶۵). در حدیثی دیگر نیز فرموده اند: «لازم است انسان با تمام اطفال و بزرگسالان، مؤدب و با احترام بر خورد کند» (النوری، ۲/۱۴۰۷: ۶۷).

یکی از نشانه‌های بارز محبت و مهرورزی به فرزند، بوسیدن او است. در برخی سخنان معصومان بر بوسیدن فرزند تأکید شده است از آن جمله، در بیانات امام رضا (ع) آمده است: «مادر می‌تواند لب‌های فرزند خود را ببوسد» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۲/۳۴۵). علاوه بر این در سیره سایر معصومین (ع) و پیامبر اکرم (ص) نیز تکریم و مهربانی با کودکان به خوبی نمایان است. چنانکه پیامبر (ص) در سخنی زیبا فرمودند: «به بچه‌ها محبت کنید و بر آنان ترحم نمایید و هر گاه به آنان وعده‌ای دادید، بدان وفا کنید، چون اینان شما را روزی رسان خویش می‌دانند» (کلینی، ۱۳۶۲ ق: ۶/۴۹) و دیگر بار فرمودند: «اُکرموا اولادکم و احسنوا آدابهم. فرزندان خود را گرامی شمارید و نیکو تربیتشان کنید» (پاینده، ۱۳۸۲: ۲۳۹). همچنین می‌توان به رفتار پیامبر (ص) در مقابل فرزندان خویش اشاره نمود که (زمانی که پیامبر مشغول نماز خواندن بودند و امام حسن (ع) و حسین (ع) بر پشت آن حضرت سوار می‌شدند و ایشان همیشه سجده را طولانی می‌نمودند تا آنها پایین بیایند) با مهربانی و عطوفت با آن‌ها برخورد می‌نمودند. از سفارشات مؤکد نبی اکرم به عدالت رفتار کردن در بین فرزندان است که موجب رشد و شکوفایی آنها می‌شود و عدم عدالت در بین آنان موجب نفاق، دشمنی و کینه توزی آنان نسبت یکدیگر است. حضرت رضا (ع) مردی را دیدند که یکی از دو کودک خود را بوسید و دیگری را نبوسید، حضرت فرمود: «چرا بین دو کودک خود مساوات نکردی؟! بین فرزندانان به عدالت رفتار کنید چنان که می‌خواهید بین شما عدالت باشد» (طبرسی، ۱۳۶۵: ۱/۴۲۰-۴۲۱).

۲-۴- سلام و مصافحه در برخورد با دیگران و رفتار متواضعانه

خداوند در آیه ۸۶ از سوره نساء می‌فرماید: «وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوها؛ هرگاه به شما تحیت گویند، پاسخ آن را بهتر از آن بدهید؛ یا (لااقل) به همان گونه پاسخ گویند». تاریخ زندگی و احادیث نقل شده از

امام رضا (ع) نشان می‌دهد زندگی، اعمال، افکار و رفتار ایشان همیشه براساس کرامت انسانی و رعایت تقوا و پرهیزکاری در جهت تربیت، پرورش و بالندگی افراد بوده است و به همین علت در گفتمان‌های خود حتی با مخالفان همیشه کرامت آنان را حفظ کرده و به رشد و تعالی آنان یاری رسانیده است. به همین دلیل امام رضا (ع) شبیه جد خود پیامبر (ص) متواضعانه با افراد سلام و مصافحه داشته و به مردم احترام می‌گذاشت و با آنها متواضعانه رفتار می‌کرد (ابن شهر آشوب، ۱۳۷۹: ۱/ ۱۴۷). همچنین ایشان در مورد تفاوت سلام کردن به افراد فقیر و ثروتمند فرموده‌اند: کسی که فقیر مسلمانی را ملاقات کند و برخلاف سلام کردنش بر اغنیا بر او سلام کند، در روز قیامت در حالی خدا را ملاقات می‌کند که بر او خشمگین است (عطاردی، ۱۴۰۶: ۱/ ۲۷۰).

۳-۴- احترام به غلامان و زیردستان

احترام به افراد زیردست و غلامان (کارگران) یکی از مهمترین اعمال در جهت احترام به دیگران و حفظ شخصیت و کرامت انسانی است. یاسر، خادم حضرت رضا (ع) نقل می‌کند که امام به آنها فرمود: «اگر من بالای سر شما ایستادم و شما در حال غذا خوردن بودید، بلند نشوید و گاهی یکی از غلامان را برای انجام کاری فرامی‌خواندند، هنگامی که گفته می‌شد: مشغول غذا خوردن است، می‌فرمود: بگذارید غذایش را بخورد، بعد برخیزد» (کلینی، ۱۳۶۲ ق: ۶/ ۲۹۸). حضرت رضا (ع) علاوه بر به رسمیت شناختن اوقات برای زیردستان، نظم در امور آنان را مد نظر قرار داده و تلاش می‌نمودند در زمان فراغت و استراحت، عبادت یا غذا خوردن زیردستان و غلامان آنها را به کار نگیرند (کلینی، ۱۳۶۲ ق: ۶/ ۲۹۸). ابراهیم بن عباس می‌گوید: «هرگز شخصیتی برتر از امام رضا (ع) ندیدم، هرگز پای خویش را در مقابل همنشین خویش دراز نمی‌نمود و پیش از او تکیه نمی‌داد. به خدمتگزاران دشنام نمی‌گفت، صدایش به خنده بلند نمی‌شد و همواره با غلامان و زیردستان خود کنار سفره غذا می‌نشست» (چنارانی، ۱۳۸۳: ۱۴۲).

۴-۴- نشستن بر سر یک سفره همراه دیگران

در سیره رضوی آمده است که حضرت رضا (ع) زمانی که برای غذا خوردن بر سر سفره حاضر می‌شد کوچک و بزرگ و حتی خدمتکار و حجام (حجامت کننده) را دعوت می‌نمود (مجلسی، ۱۴۰۳: ۴۹/ ۱۶۴- حر عاملی، ۱۴۰۹: ۲۴/ ۲۶۵) همچنین مردی از اهل بلخ روایت می‌کند که در سفر خراسان، امام رضا (ع) روزی سفره غذا طلبید و همه غلامان از سیاه و سفید را دعوت کرد و در پاسخ به درخواست یکی از همراهان خود مبنی بر گستردن سفره مجزا برای غلامان، فرمود: ساکت باش! همانا خداوند و پدر و مادر همه ما، یکی است و شایستگی هر کس به مقدار کردار است (کلینی، ۱۴۰۷: ۸/ ۲۳۰). بر اساس حدیث دیگر، امام رضا (ع) وقتی بر سر سفره می‌نشست، دستور می‌داد حتی به نگهبان چهارپایان و دربان همه بر سر یک سفره بنشینند (ابن شهر آشوب مازندرانی، ۱۳۷۹: ۳۶۱/۴).

۵-۴- پرهیز از زخم زبان و رنجاندن دیگران از خود

از مصادیق رنجاندن مسخره نکردن دیگران و احترام گذاشتن به آنها است. چنانکه در قرآن هم آمده «لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ» (حجرات: ۱۱) نباید گروهی از مردان شما گروه دیگر را مسخره کنند. در سیره امام رضا (ع) نیز این

تواضع و فروتنی و نرنجاندن دیگران به چشم می خورد. چنانکه نقل شده است: «روزی امام وارد حمام شدند و مردی که او را نمی شناخت از امام خواست تا برای او کیسه بکشد و امام نیز این کار را انجام دادند و شروع به کیسه کشیدن او نمودند، حاضران امام را به آن مرد معرفی کردند و او با کمال شرمندگی معذرت خواهی کرد، امام او را دلداری داد و آرام نمود و همچنان به کار خود ادامه داد» (ابن شهر آشوب، ۱۳۷۹: ۴/۳۶۲) و هیچوقت کسی را از خود رنجانده نکرد. وقتی انسان غضب کند و یا خشمگین شود، ممکن است دیگران را نیز از خود رنجانده کند و موجب ناراحتی آنان گردد. امام رضا (ع) در این رابطه فرموده اند: «وقتی انسان خود را پاس بدارد و ارزش خویش را بشناسد، غضبش آرام می گیرد» (عطاردی، ۱۴۰۶: ۱/۲۷۳) و به این ترتیب هیجانات خود را کنترل می کند و به ضعف خویش اقرار نموده و به عظمت قدرت خداوند پی می برد. مسخره کردن و ابراز شوخی های بی مورد نیز از عوامل رنجش دیگران است که در سیره رضوی مورد توجه قرار گرفته است و ایشان فرمودند: «مسخره کردن و شوخی های بی مورد از بی خردی است و کار انسان های نادان است» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۳۶۹/۷۵).

۴-۶- احترام به پدر و مادر و تکریم آنها

خداوند در سوره اسراء در حالی که از اسماء به اسم «رب» خود را یاد می نماید، از والدین نیز با واژه «ربانی» نام می برد که در آن قرب تلفظ و شباهت معنی وجود دارد. به فرزندان این چنین دستور می دهد، «وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا» (اسراء: ۲۴) و از سر مهربانی بال فروتنی بر آنان بگستر و بگو پروردگارا آن دو را رحمت کن چنانکه مرا در خردی پروردند. در آیه ۸۳ سوره بقره با تعبیر زیبا احسان و نیکی به پدر و مادر آمده است؛ «بالوالدین احسانا» و خداوند ارزش احترام به آنها را پس از عبادت خویش دانسته است. در روایات آمده است: «پروردگار حقوق والدین (پدر و مادر) را همتای حقوق خود قرار داده است و اطاعت از آنان را با اطاعت خویش همسو نموده است و از بدترین گناهان و کارهای حرام عقوبت پدر و مادر است که معمولاً با خودداری از دوست داشتن و انواع نیکی و خوبی همراه است» (ابن بابویه، ۱۳۷۸: ۲۲۳). امام رضا (ع) هم نیکی به پدر و مادر و تکریم آنها را واجب دانسته است و در سخنی زیبا فرموده است: «نیکی به پدر و مادر واجب است اگرچه مشرک باشند» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۷۴/۷۲) و در حدیثی دیگر نگاه کردن به پدر و مادر را عبادت دانسته است (اربلی، ۱۳۸۱: ۲/۲۶۸). در روایتی دیگر از ایشان شکرگذاری و قدردانی از پدر و مادر و احترام به آنها را همسنگ قدردانی از خداوند دانسته است و فرموده است: «خداوند بزرگ شکرگزاری در برابر پروردگار را با شکرگزاری برای پدر و مادر همراه ساخته است؛ پس کسی که سپاس گزار پدر و مادر نباشد، شکر خدایی را به جا نیاورده است (حکیمی، ۱۳۹۰: ۲۹).

۴-۷- احترام به دیگران و با نیکی صدا زدن

در دنیای امروز و برخی مواقع صدا زدن دیگران با اسامی ناپسند و القاب زشت موجب رنجش و بی احترامی است، در حالیکه در قرآن کریم احترام به دیگران در هنگام ارتباط و زندگی اجتماعی لازم دانسته شده است و در تعبیری زیبا آمده است که؛ «وَلَا تَنَابَزُوا بِالْألقابِ» (حجرات: ۱۱) با القاب زشت و ناپسند یکدیگر را یاد نکنید و

به همدیگر در تعاملات و ارتباطات اجتماعی و فردی احترام گذارید. برخورد مناسب با دیگران و حفظ احترام و کرامت آن‌ها یک اصل ارزشمند اسلامی و یکی از مهمترین مؤلفه‌های حفظ کرامت و پاسداشت شخصیت است که در سیره رضوی روبرو شدن با دیگران با روی خوش در این رابطه بیان شده است. امام رضا (ع) در این باره می‌فرماید: «با پادشاه و حاکم با احتیاط و ترس همراهی کن و با دوست همراه تواضع و در مقابل دشمن با احتیاط و با مردم با روی خوش» (حلوانی، ۱۴۰۸ ق: ۱۳۳)؛ و در رابطه با محبت و احترام به دیگران فرموده اند: احترام و محبت نسبت به مردم و اظهار دوستی به آنان نیمی از عقل می باشد (مجلسی، ۱۴۰۳: ۷۸/ ۳۳۵). بر اساس روایت نقل شده از حضرت امام رضا (ع)، ایشان با استناد به سخن حضرت رسول از اینکه کسی دیگری را سب کند نهی کرده است زیرا خداوند حضرت آدم بر صورت خود آفریده است (قیومی، ۱۳۷۳: ۳۷۶) مجرد شباهت روی انسان به روی آدم ابوالبشر که در همه انسان‌ها وجود دارد موجب ثبوت کرامت برای همه آنان است و نباید به آن بی احترامی کرد و در برخورد با دیگر انسان‌ها به جهت انسان بودن شان شایسته است که احترام و کرامت آن‌ها گرامی داشته شود. در رابطه با صدا زدن دیگران نیز از امام رضا (ع) وارد شده است که؛ اگر فردی در مجلسی حاضر است او را با کنیه (مانند ابوالحسن که نشانه احترام است) صدا بزن و اگر حاضر نیست اسمش را بخوانید (حرانی، ۱۳۸۳: ۵۲۴) و هیچ وقت افراد را با نام‌ها و القاب زشت صدا نزنید. همچنین که باید در ارتباط با دیگران و کارهای نیک همیشه با آنان همراهی، همنشینی کنی و خود را برتر از آن‌ها ندانی (مجلسی، ۱۴۰۳: ۱۲۹/ ۱۲).

در یک عبارت جامع و کامل تر و حدیثی مفصل از امام رضا (ع) در رابطه با حفظ کرامت و حسن معاشرت برای نگهداشت احترام دیگران این چنین آمده است که؛ «۱- در همه جا و جمیع امور تقوا پیشه باش. ۲- خلق و خویت را نیکو گردان. ۳- برخورد پسندیده نسبت به بزرگ و کوچک داشته باش. ۴- در مقابل دانشمندان فروتن باش. ۵- در برابر انسان‌های متدین تواضع کن. ۶- با زیر دستان خود به رفق و مدارا رفتار کن. ۷- نسبت به برادران دینی خود متعهد باش. ۸- در برآوردن حاجات برادران تسریع نما. ۹- از غیبت کردن، سخن چینی و بد خلقی به اهل و عیال خود و دیگران پرهیز کن. ۱۰- با همسایگان خود به نیکی رفتار کن که خداوند از همسایه سؤال می کند» (امام رضا (ع)، ۱۴۰۶: ۴۰۱).

۴-۸- احترام به زنان، همسر و فرزندان

حفظ احترام و کرامت زنان و همسران در خانواده از مصداق‌های احترام و حفظ کرامت و شخصیت انسانی در روابط و رعایت اخلاق اجتماعی است. امام صادق (ع) فرموده است: «کسی که همسری را برای خود انتخاب کرد، باید به او احترام نماید» (حمیری، ۱۴۱۳: ۷۰) همچنین این احترام باید متقابل باشد. چنانکه امام رضا (ع) در حدیثی به نقل از پیامبر (ص) می‌فرماید: «خوشا به حال زنی که شوهرش (به دلیل احترامی که برای او و حرف‌های قائل است) از او راضی باشد» (ابن بابویه، ۱۳۷۸: ۱۱/ ۲). پیامبر اکرم (ص) در رابطه با احترام به زنان و حفظ کرامت آنان فرمودند: «جز کسی که بهره‌ای از کرامت برده باشد، زنان را احترام و اکرام نمی کند و به زنان، اهانت نمی کند مگر انسان پست» (پاینده، ۱۳۸۲: ۴۷۲).

در ارتباط با احترام به زنان و همسران و فرزندان و احترام کردن آن‌ها در خانواده، امام رضا (ع) فرموده است: «در قیامت آن کس به من نزدیکتر است که در دنیا خوش اخلاق تر و نسبت به خانواده خود نیکوتر باشد» (عطار دی، ۱۴۰۶: ۱/ ۲۹۷) و فرزندان نیز در خانواده باید گرمی داشته شوند و احترام آن‌ها حفظ شود. پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «فرزند شایسته، دسته گلی از جانب خداوند است که میان بندگان قسمت می‌کنند» (محمّدی ری شهری، ۱۳۹۱: ۱۴/ ۷۰۸۵) و همچنین در ارتباط با احترام به فرزند فرموده‌اند: «همان گونه که فرزند نباید به والدین خود بی‌احترامی کند، والدین نیز نباید نسبت به او بی‌احترامی نمایند» (محمّدی ری شهری، ۱۳۹۱: ۱۴/ ۷۱۰۹) و در سیره رضوی نیز همانطور که گذشت تکریم و احترام به فرزند دارای جایگاه بالایی است و حضرت رضا (ع) همیشه فرزند خود را با کنیه صدا می‌زدند و او را بسیار احترام می‌کردند (ابن بابویه، ۱۳۷۸: ۲/ ۲۴۰). از دیگر نشانه‌های احترام در گفتگو در میان افراد خانواده این است که اعضای خانواده یکدیگر را به بهترین نامی که هریک دوست دارند، خطاب کنند (کلینی، ۱۴۰۱: ۲/ ۶۴۳) و طبق تعالیم رضوی لازم است که «شخص هنگام رفتار با اهل خانه از غیبت کردن و سخن چینی و بدخلقی با اهل و عیال خود پرهیز کند» (امام رضا (ع)، ۱۴۰۶: ۴۰۱).

۹-۴- احترام و تکریم سالمندان

در فرهنگ دینی اسلام، پیران و سالمندان مقام و ارزش خاصی دارند که برای رعایت حقوق‌شان سفارش زیادی شده است و جایگاه رفیعی برای سالخوردگان در نظر گرفته شده است و خداوند به طور مکرر در قرآن کریم توصیه به احترام و تکریم والدین و سالمندان نموده و از نظر جایگاه انسانی و اعتقادی و درجات معنوی این مورد را پس از عبادت خویش قرار داده است. از این رو باید سالخوردگان مورد دلجویی، محبت و احترام قرار گیرند و شخصیت‌شان گرمی داشته شود (عطایی و منصوری، ۱۳۹۴: ۳۶۳). کار برادران یوسف جهت آزادی برادر خود از بند پادشاه مصر نشان‌دهنده مقام و ارزش احترام سالمندان است، هنگامی که آن‌ها گفتند: ای عزیز! او پدری پیر و سالمند دارد. از ما یکی را به جای او بگیر و زندان کن (یوسف: ۷۸) آنان در تلاش بودند با بوسیله احترام و مقامی که سالمندان نزد دیگران دارند، برادرشان را آزاد یا دیگری را جایگزین وی سازند. رسول اکرم (ص) فرمودند: «شخص سالمند (کهنسال) در میان خاندانش مثل پیامبر در بین امت خویش است» (نیشابوری، بی‌تا: ۴۷۶). همچنین فرمودند: «بزرگ شمردن ریش سفید مسلمان بزرگ شمردن خداست» (کلینی، ۱۴۰۱: ۲/ ۱۶۵) امام علی (ع) در وصیت به امام حسن (ع) فرمودند: «با خردسالان خانوادهت مهربان باش و پیرانشان را بزرگ بشمار» (طوسی، ۱۴۱۴: ۸) و امام رضا (ع) هم در رابطه با احترام به بزرگ‌ترها و سالمندان فرموده‌اند: «لازم است انسان با تمام اطفال و بزرگسالان، مؤدب و با احترام بر خورد کند» (النوری، ۱۴۰۷: ۲/ ۶۷).

۱۰-۴- احترام و نیکی به همسایه

خداوند در قرآن بعد از سفارش به عبودیت و تکریم به پدر و مادر و ... نیکی در حق همسایه نزدیک و دور و همشین و ... توجه زیادی کرده است (نساء: ۳۶) و نگاه معصومین نسبت به همسایه به این صورت است که همسایه مانند خود انسان است، از هر گونه زیان و گناه باید مصون باشد و حرمت همسایه بر همسایه همانند حرمت مادر

است (کلینی، ۱۴۰۱: ۶۶۶).

امام رضا (ع) در رابطه با احترام و نیکی به همسایه فرمودند: «با همسایگان خود به نیکی رفتار کن که خداوند در مورد حق همسایه از تو سؤال می‌کند. از پیامبر خدا (ص) روایت رسیده است که: آنقدر خدای تبارک و تعالی مرا در باره همسایه توصیه فرمود که گمان کردم، همسایه از من ارث می‌برد» (امام رضا (ع)، ۱۴۰۶: ۴۰۱) و در جای دیگر فرمودند: «از ما نیست کسی که همسایه اش از دست او در امان نباشد» (عطاردی، ۱۴۰۶: ۲۶۰/۱).

شکل ۱- سیره رضوی و احترام به دیگران و تکریم آن‌ها

۵. اثرات و پیامدهای اخلاق اجتماعی احترام و حفظ کرامت دیگران

رعایت اخلاق اجتماعی احترام و حفظ کرامت دیگران با گرامیداشت شخصیت آنان از جمله اصول اخلاقی مهم و کاربردی در زندگی اجتماعی است که برخی از مهمترین مصادیق و دستورات پیرامون آن با توجه به تعالیم قرآن و آموزه‌های وحیانی امام رضا (ع) بیان شد. این امور دارای نتایج مهمی در زندگی فردی، اجتماعی و بهبود شرایط و جنبه‌های مختلف اخلاق افراد جامعه هستند که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

۵-۱- احساس ارزشمندی

اخلاق اجتماعی احترام و داشتن ادب و تواضع در مقابل آن‌ها، باعث ایجاد تعامل و جذب طرف مقابل و در نهایت تسخیر قلوب دیگران نیز خواهد شد (احمدی، ۱۳۸۸: ۸۳) و این امر یک احساس ارزشمندی برای طرف مقابل ایجاد می‌کند و اگر این کرامت نفسانی و شخصیت انسانی او با بی احترامی و برخورد نامناسب نادیده گرفته شود، احساس کوچکی و خود کم بینی خواهد کرد (احمدی، ۱۳۸۸: ۹۸-۹۷) و کرامت او خدشه دار خواهد شد. در حالی که احترام می‌تواند علاوه بر ایجاد یک احساس ارزشمندی، منجر به یک روش تربیتی سازنده شود و

انسان‌ها را ترغیب به انجام اعمال و کارهای نیک و شایسته گرداند و آنها را از اعمال زشت و ناپسند که مخالف کرامت انسانی است باز دارد (امینی، ۱۳۸۴: ۴۷۶) و این امر باعث ایجاد مقاومت، قدرت و توانایی لازم برای بازسازی اخلاقی و تربیتی و پیشرفت از طریق احساس ارزشمندی همراه با سیستم خودآگاهی ایمن عمل خواهد بود (کاوندی و صفورایی، ۱۳۹۱: ۱۷۱-۱۶۶).

از اموری که خود به خود باعث حق‌پذیری و پای‌بندی به حق می‌شود خودارزشمندی و دیگر ارزشمندی است که بواسطه آن فرد دستورات خداوند را در می‌یابد و با فهم هماهنگی عزت با ارزش‌های معنوی و دینی، نسبت به قوانین خداوند احساس مسئولیت کرده و به اموری همانند نگهداشت کرامت و تعامل عزتمندانه با آن‌ها پای‌بندی نشان می‌دهد و خود را از غفلت و تاریکی و کارهای ضدارزشی ملازم با ذلت نسبت به خود و دیگران (محمدی ری شهری، ۱۳۹۱: ۱۷/۱۲۸۳۳) برحذر می‌دارد.

۵-۲- افزایش عزت نفس

عزت خواهی از گرایش‌ات فطری هر فرد انسانی بوده که باعث افزایش توانمندی‌های ارزشی است. شخص با عزت نفس احساس موفقیت، قدرت و باارزشی برخاسته از عزت‌خواهی خود را مقدمه نگهداشت کرامت دیگران می‌گرداند (نجفی و همکاران، ۱۳۹۴: ۹۸). کودک با همه کوچکی خود دارای استعدادهای بالقوه است که در ضمیر او وجود دارد و در صورت اکرام، احترام فرزندان، قوت بخشیدن نیروی اعتماد به نفس و عزت آنان، این استعدادها به فعلیت می‌رسند (نصیرزاده، ۱۳۸۳: ۳۰۱) و هنگامی که عزت نفس فرد افزایش یابد، مالکیت هوای نفس پیدا می‌کند و علاوه بر به فعلیت رساندن استعدادهای خویش، از بسیاری از زشتی‌ها و پلیدی‌ها که منجر به از بین رفتن و خدشه دار شدن کرامت انسانی و سقوط او از مرتبه انسانیت است، پرهیز می‌کند.

۵-۳- مالکیت هوای نفس و دوری از آسیب‌ها

افزایش عزت نفس و احساس ارزشمندی که بعد از احترام گذاشتن به فرد و گرامیداشت شخصیت و کرامت او حاصل می‌شود، باعث توانمندی در مالکیت هوای نفس خود شده و او را قادر می‌سازد بر زبان، غضب و امیال خویش تسلط داشته باشد. از امام صادق (ع) نیز نقل شده است: «سه چیز گواه کرم است: خویی، غلبه بر خشم و چشم پوشی» (ابن شعبه، ۱۳۶۳: ۳۳۲) که در نتیجه احترام حاصل می‌شود و موجب حفظ کرامت انسانی است.

۵-۴- دوری از تجمل‌گرایی و اسراف

وقتی به افراد احترام گذاشته شود و آن‌ها احساس ارزشمندی کنند و عزت نفس آن‌ها افزایش یابد، طبیعتاً می‌توانند مالکیت هوای نفس را نیز در اختیار داشته باشند و گذشته از دوری از زشتی‌ها و پلیدی‌ها، به سمت تجمل‌گرایی و اسراف که دو نمونه از آفات اقتصادی و از بین برنده سرمایه‌های اقتصادی و انسانی هستند، گرایش پیدا نکنند. دوری از تجمل‌گرایی خود ارزشی است که در آموزه‌های اسلامی شدیداً مورد توجه و عنایت قرار گرفته است و بلکه از علائم و عوامل آموزه‌های اسلامی حفظ کرامت و پاسداشت شخصیت انسانی تلقی شده است. پیامبر اکرم (ص) به ابوذر در این مورد می‌فرماید: «ای ابذر! بدان کسی که از روی تواضع و علی‌رغم تمکن مالی از استفاده لباس تجملاتی اجتناب نماید، خداوند بر او لباس کرامت خواهد پوشاند» (حرعاملی، ۱۴۰۹: ۳/۳۷۶).

همچنان که احترام به دیگران موجب تقویت صفات نیکو حفظ کرامت انسانی و برزگداشت شخصیت می‌شود، از بروز صفات زشت و سلبی مرتبط با کرامت نیز جلوگیری می‌کند و در یک ارتباط مهم و مؤثر و تقویت کننده با همدیگر قرار می‌گیرند؛ یعنی احترام به دیگران افزایش کرامت انسانی بزرگداشت آن را سبب می‌گردد و افزایش حس کرامت و انسانیت، احترام به دیگران را در پی خواهد داشت. بدین ترتیب حفظ اخلاق اجتماعی احترام و کرامت انسانی در منابع قرآنی و سیره رضوی همراه با آثار و نتایج آن به صورت جمع بندی شده در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱- اخلاق اجتماعی احترام و حفظ کرامت انسانی در منابع وحیانی و آثار و نتایج

ردیف	حفظ احترام و کرامت	مصادیق	نتایج و اثرات
۱	احترام، محبت و مهربانی با کودکان	دوست داشتن، صدا زدن با کنیه و نام نیک، احترام، بوسیدن، وفای به عهد، تربیت نیکو، عدالت،	
۲	سلام، مصافحه و تواضع	سلام و مصافحه، رفتار متواضعانه، عدم تفاوت در سلام به فقیر و غنی	احساس ارزشمندی، انسجام حق پذیری، مسئولیت شناسی، عزت نفس، اعتماد به نفس، مالکیت هوای نفس و دوری از زشتی و پلیدی، دوری از تجمل و اسراف و خودپسندی،
۳	احترام غلامان و زیردستان	عدم صدا زدن غلامان در هنگام غذاخوردن، اختصاص وقت و نظم در امور آنان، دشنام ندادن	
۴	نشستن سر سفره همراه دیگران	همراهی با همه سر سفره،	
۵	پرهیز از زخم زبان و رنجش دیگران	مسخره نکردن، کیسه کشیدن برای دیگران در حمام، شناخت ارزش خود در وقت غضب، پرهیز از شوخی بی مورد	
۶	احترام و تکریم والدین	احترام و فروتنی مقابل والدین، احسان و نیکی، همسنگ بودن قدردانی از پدر و مادر با شکرگذاری خدا	
۷	احترام دیگران و نیکو صدا زدن آنان	پرهیز از القاب زشت، روی خوش داشتن، اظهار دوستی، برتر نداشتن خود،	
۸	احترام زنان، همسر و فرزندان	احترام همسر، احترام متقابل، خوش اخلاقی، دوری از غیبت و سخن چینی	
۹	احترام سالمندان	شبهات کهنسال و پیامبر، حفظ حرمت سالمند	
۱۰	احترام و نیکی به همسایه	تشبیه حرمت همسایه به حرمت مادر، سوال خدا در مورد حق همسایه،	

اخلاق اجتماعی احترام به دیگران یکی از مفاهیم اساسی در علم اخلاق است که توجه به آن می‌تواند در بهبود وضعیت و شرایط اجتماعی زندگی انسان‌ها اثرات متعددی به همراه داشته باشد و در طرف مقابل عدم رعایت و حفظ احترام دیگران و بی‌توجهی به کرامت و شخصیت افراد از جمله مسائل و مشکلاتی است که در بین انسان‌ها وجود دارد و آسیب‌هایی را برای آنان به همراه داشته است. در حالیکه همگان اذعان دارند چگونه انسانی زیستن با دیگران از مهمترین ویژگی‌های خاص نوع بشر در آفرینش است که در تربیت الهی و رسیدن انسان به هدف آفرینش و کسب سعادت و قرب الهی نقش ویژه دارد و خداوند در میان موجودات و آفریده‌های خویش فقط انسان را کرامت بخشیده و وصف «کرمنّا» را فقط برای فرزندان انسان به کار برده شده است.

نگاه به مسائل جنگی، بیماری و ناخوشی‌ها، بی‌احترامی‌های و نادیده گرفتن کرامت انسانی در سطوح مختلف در جامعه امروز نشان می‌دهد که این موضوع تا حدی نادیده گرفته شده است و با توجه به اهمیت موضوع اخلاق اجتماعی احترام و حفظ کرامت انسانی در برخورد با دیگران و ضرورت توجه به این موضوع در علم اخلاق هدف پژوهش حاضر بررسی و شناخت مهم‌ترین عوامل و شرایط اخلاق اجتماعی احترام و کرامت انسانی و پاسداشت شخصیت دیگران در اجتماع با توجه به تعالیم قرآن و سیره و حیانی امام رضا (ع) بود. بررسی منابع پژوهش نشان داد مهمترین عوامل حفظ احترام و کرامت انسانی در منابع مذکور شامل «احترام به اطفال و کودکان، سلام و مصافحه در برخورد، احترام به غلامان و زیردستان، نشستن با دیگران بر سر یک سفره و همراهی آنان، عدم زخم زبان و رنجاندن دیگران، احترام به پدر و مادر و تکریم آن‌ها، احترام به دیگران و نیکو صدا زدن آن‌ها، احترام و نیکی به همسایه، احترام و تکریم سالمندان، احترام به زنان و همسر و فرزندان» است که نتایج پژوهش‌های قبل مانند زارعی (۱۴۰۳) صالحی ساداتی و جوادی (۱۳۹۷) نیز مؤید این مطلب است که تامل اخلاق جامعه در گرو تکامل اخلاق فرد و حفظ احترام و آداب معاشرت با دیگران است.

از دیگر یافته‌های پژوهش آثار و نتایج اخلاق اجتماعی احترام و حفظ کرامت انسانی در تعاملات اجتماعی است که شامل؛ «احساس ارزشمندی، افزایش عزت و اعتماد به نفس، مالکیت هوای نفس و دوری از زشتی‌ها و پلیدی‌ها، دوری از تجمل‌گرایی و اسراف و نزدیک شدن به صفات خوب و نیک و دوری از زشتی‌ها و پلیدی‌ها» است که نتایج پژوهش‌های کریمی‌نیا و همکاران (۱۳۹۹) و ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۶) نیز به این مطلب اشاره داشته‌اند. بدون شک اخلاق اجتماعی احترام و گرامیداشت کرامت و شخصیت دیگران از اصول مهم اخلاقی در روابط اجتماعی انسان و زندگی با دیگران است که علاوه بر بهبود وضعیت و شرایط اخلاقی جامعه موجب تکامل اخلاق فردی و اجتماعی است و باعث رسیدن به معیارهای مطلوب و ایده‌آل جهت دستیابی به غایت آفرینش و حیات طیبه در فرد خواهد بود. بدین ترتیب پیشنهاد می‌شود تا سازمان‌ها و نهادهای فرهنگی و آموزشی جامعه همسو و همراه با سایر نهادهای مرتبط ضمن تأکید بیشتر بر ارزش و اهمیت اخلاق اجتماعی احترام و حفظ کرامت و شخصیت دیگران در روابط اجتماعی، آنچه در تعالیم قرآن و سیره و حیانی امام رضا (ع) آمده است را به صورت کاربردی در جامعه و از جوانب مختلف توسعه و ترویج دهند و افراد و جامعه را در رسیدن به کمال مطلوب و

حیات طیه یاری رسانند.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. ابراهیمی، ابراهیم؛ طیبی، علیرضا؛ حسن بگی، علی و طهماسبی بلداجی، اصغر، (۱۳۹۶)، «بررسی جامعیت اسلام در ترسیم مبانی و ویژگی‌های اخلاق اسلامی با تکیه بر سیره رضوی»، فرهنگ رضوی، ۵(۱۷). ۳۷-۷.
<https://sid.ir/paper/253793/fa>
۳. ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۷۸)، عیون اخبار الرضا (ع). تهران، جهان.
۴. ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی، (۱۳۷۹ق)، مناقب آل ابی طالب (لأبن شهر آشوب)، چاپ اول، قم، علامه.
۵. احمدی، حبیب الله، (۱۳۸۸)، امام رضا (ع)؛ الگوی زندگی، چاپ اول، قم، فاطمیا.
۶. احمدی، حسن؛ بیگ زاده، شهرام و شهامت، مهناز، (۱۳۹۹)، «شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر تحمل و احترام به افکار دیگران و اخلاق و ادب در محیط مدرسه مطالعه موردی». مطالعات روانشناسی تربیتی، ۱۷(۳۸). ۱۲۵-۱۵۲.
[Doi: 10.22111/jeps.2020.5594](https://doi.org/10.22111/jeps.2020.5594)
۷. اربلی، علی ابن عیسی، (۱۳۸۱ق)، کشف الغمه؛ در ۲ جلد، تبریز، چاپ مکتبه بنی هاشمی.
۸. امام رضا، علی بن موسی، (۱۴۰۶ق)، فقه منصوب الی امام الرضا (ع)، چاپ اول، مشهد، موسسه آل البیت.
۹. امینی، ابراهیم، (۱۳۸۴)، اسلام و تعلیم و تربیت، چاپ اول، قم، بوستان کتاب.
۱۰. آراین پور مهلا، محرابی ناهید، (۱۳۹۵)، «الزامات و راهبردهای اخلاق حرفه‌ای در نظام آموزش عالی . اخلاق در علوم و فناوری، ۱۱(۴): ۲۳-۱۷.
[Doi: 20.1001.1.22517634.1395.11.4.3.7](https://doi.org/10.22517634.1395.11.4.3.7)
۱۱. آشتیانی، محسن و فاضلی، علی، (۱۳۷۵)، مبانی تربیت و اخلاق اسلامی، چاپ اول، قم، روحانی.
۱۲. برشادی‌پور، مرضیه، (۱۳۹۴)، «شاخص‌ها و ویژگی‌های پرورش فرزندان در سبک زندگی اسلامی با تأکید بر سیره امام رضا علیه السلام»، سیزدهمین جشنواره بین المللی امام رضا (علیه السلام). مشهد، کمیته امداد امام خمینی (ره).
<https://civilica.com/doc/497659>
- ۱۳.
۱۴. پاینده، ابوالقاسم، (۱۳۸۲)، نهج الفصاحه، تهران، دنیای دانش.
۱۵. جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۷۲)، کرامت انسان در قرآن، چاپ سوم، قم، فرهنگی رجا.
۱۶. جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۹۷)، تفسیر تسنیم جلد ۴، چاپ نهم، قم، اسراء.
۱۷. چنارانی، محمدعلی، (۱۳۸۳)، رفتارهای اخلاقی و اجتماعی امام رضا (ع)، تهران، عروج.
۱۸. حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۴۰۹ق)، وسائل الشیعه، قم، موسسه آل البیت.
۱۹. حرانی، ابن شعبه، (۱۳۸۳)، تحف العقول، ترجمه صادق حسن زاده، چاپ سوم، قم، آل علی.

۲۰. حکیمی، امیر مهدی، (۱۳۸۴)، سیره امام رضا علیه السلام، چاپ هفتم، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۲۱. حکیمی، امیرمهدی، (۱۳۹۰)، با تو عهد می بندم، مشهد، آستان قدس رضوی.
۲۲. حمیری، عبدالله ابن جعفر، (۱۴۱۳ق)، قرب الاسناد. قم، مؤسسه آل البیت.
۲۳. دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۳)، لغت نامه، تهران، دانشگاه تهران.
۲۴. رحمانی زروندی، محمد، (۱۳۸۹)، «کرامت انسان در قرآن و روایات»، کوثر معارف، ۶(۱۳). ۵۲-۳۵.
<http://noo.rs/wKZzM>
۲۵. زارعی، طیه، (۱۴۰۳)، «جایگاه مهمان و تکریم او مبتنی بر آموزه‌های وحیانی و سیره رضوی با توجه به محدودیت‌های زیستی جهان معاصر»، اخلاق وحیانی، ۱۴(۲). ۱۲۵-۱۴۸.
<https://doi.org/10.22034/ethics.2024.435870.1947>
۲۶. صالحی ساداتی، سید علی و جوادی، محسن، (۱۳۹۷)، «فلسفه اخلاق استاد جوادی آملی». اخلاق وحیانی، ۱۸(۱). ۴۷-۶۸.
sid.ir/paper/359876/fa
۲۷. طبرسی، حسن بن فضل، (۱۳۶۵)، مکارم الاخلاق. میرباقری. تهران، الشریف الرضی.
۲۸. طوسی، محمد بن الحسن، (۱۴۱۴ق)، الامالی شیخ طوسی، قم، دارالثقافه.
۲۹. عطاردی، عزیزالله، (۱۴۰۶ق)، مسندالامام رضا (ع)، چاپ اول، مشهد، آستان قدس رضوی.
۳۰. عطایی، فاطمه؛ منصوری، نجمه، (۱۳۹۴)، «شاخص‌ها و ویژگی‌های تربیت دینی با تأکید بر سیره رضوی»، سیزدهمین جشنواره بین المللی امام رضا (علیه السلام) مشهد: کمیته امداد امام خمینی (ره).
۳۱. فاضلی، علی، (۱۳۷۵)، جایگاه روش تنبیه در تعلیم و تربیت، تهران، فیض کاشانی.
۳۲. قرشی، سید علی اکبر، (۱۳۷۱)، قاموس قرآن، چاپ ششم، تهران، دار الکتب الاسلامیه.
۳۳. قیومی، جوادی، (۱۳۷۳)، صحیفه الرضا (ع)، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
۳۴. کاوندی، زینب؛ صفورایی، محمد مهدی، (۱۳۹۱)، «عزت نفس، احترامی به ملکوت خویشتن با نگاهی از دریچه روانشناسی و دین»، فصلنامه طهورا. ۴(۱۲). ۱۶۵ تا ۱۹۰.
[SID. https://sid.ir/paper/492802/fa](https://sid.ir/paper/492802/fa)
۳۵. کریمی نیا، محمد مهدی، شمس، زهرا و انصاری مقدم، مجتبی، (۱۳۹۹)، «ویژگی‌های جامعه اخلاقی ایده آل از منظر آیت الله جوادی آملی». مطالعات تفسیر تطبیقی، ۵(۱). ۴۳-۶۳.
<http://noo.rs/duadS>
۳۶. مجلسی، محمد باقر، (۱۴۰۳ق)، بحار الانوار، بیروت، موسسه الوفا.
۳۷. محمدی ری شهری، محمد، (۱۳۹۱)، میزان الحکمه. قم، دارالحديث.
۳۸. نجفی، حسن؛ فقیهی، علی نقی؛ رهنما، اکبر، (۱۳۹۴)، «راهکارهای ارتقای سلامت روانی فرزندان؛ برگرفته از سبک زندگی اهل البیت»، مطالعات اسلام و روانشناسی، ۹(۱۶). ۱۰۴-۷۹.
۳۹. نجفی، محمد؛ متقی، زهره، (۱۳۸۹)، «تربیت کریمانه در انسان‌شناسی اسلامی»، مطالعات اسلامی در علوم رفتاری، ۱(۲). ۷۱-۹۸.
۴۰. نصیرزاده، قاسم، (۱۳۸۳)، سیری در رساله حقوق امام سجاد (ع)، ج ۲، قم، فرهنگ آفتاب.

۴۱. نوری، حسین، (۱۴۰۷ق)، مستدرک الوسائل، چاپ اول، قم، موسسه آل البيت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی